

Nr 12.

Ankom till riksdagens kansli den 20 april 1920 kl. 5 e. m.

*Andra kammarens fjärde tillfälliga utskotts utlåtande nr 12,
i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl.
Maj:t i fråga om jordbrukets bedrivande för statens
egen räkning å vissa kronoegendomar.*

I en inom andra kammaren väckt och till dess fjärde tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 264, har herr Vahlstedt hemställt, »att riksdagen ville anhålla hos Kungl. Maj:t om utredning, om och på vad sätt statens övertagande för egen drift av större egendomar i mellersta och södra Sverige kan ske, samt framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kan föranleda».

Motionen.

Till stöd för denna hemställan har motionären anfört följande:

»Kristidens stora prisstegring även av jordbrukets alster har skapat en stark antagonism emellan olika slag av samhällsgrupper. Under det särskilt de ur denna antagonism framsprungna bondegrupperna såväl i riksdagen som annorstädes sökt göra gällande, att priset på jordbruksprodukter varit allt för lågt, eller att produktionen av desamma har varit rent av förlustbringande, så har man från de motsatta intressegrupperna ofta betecknat prisen på jordbruksprodukter som rena ockerpriser. Striden mellan de nämnda grupperna har pågått med stor häftighet under hela kristiden och fortsätter alltjämt, utan att någondera parten kunnat prestera några verkliga bevis för sina påståenden. Det torde för övrigt knappast finnas någon, som, vad dessa spörsmål angår, för närvarande kan framlägga fullt exakta siffror, åtminstone icke då det gäller priset på varje enskild produkt, emedan särskilda konton för varje enskilt alster sällan eller aldrig torde föras. Och även om sådana faktiska uppgifter av någon

enskild skulle kunna framläggas, skulle deras riktighet oftast bliva betvivlad. Staten har ju visserligen genom den s. k. produktionskommittén gjort en undersökning av berörda produktionskostnad. Men det torde kunna sägas — utan att man på något sätt underkänner produktionskommitténs sakkunskap och redliga vilja — att av flera skäl denna utredning ej kunnat utröna den absoluta sanningen om produktionsprisen. Dessutom kunna ju kommitténs beräkningar icke gälla framtiden, då det även torde bliva önskvärt att ha kännedom om berörda produktionskostnader. Denna oklarhet, som förefinnes över nämnda spörsmål, samt den strid och bitterhet i sinnena, vilken därigenom skapats, synes vara synnerligen samhällsskadlig och ej ägnad att gagna någon partiriktning, varför jag anser, att de olika partien borde kunna enas om förebringande av verkliga bevis angående jordbruksalstrens produktionskostnad. Sådana bevis torde lämpligast erhållas genom noggrann och detaljerad bokföring å större egendomar, där statens inflytande vore tillräckligt för ett praktiskt genomförande av nämnda undersökning. Den närmast liggande tanken är då att inrätta statsjordbruk. De maskinella anordningarna inom jordbruket ha dock ej ännu utvecklats så, att den rena statsdriften på nämnda område nu med säkerhet skulle kunna ekonomiskt bära sig. Det synes vara lämpligare — även om man för enkelhetens skull bibehåller namnet statsjordbruk — att man tillgriper någon mellanform av statsdrift och kooperation, d. v. s. något, som ungefär sammanfaller med vad herr Trygger enligt tidningsreferat vid innevarande års remissdebatt rekommenderade åt arbetarna.

Det finnes emellertid även andra viktiga frågor, vilka jag anser med fördel skulle kunna få sin lösning i sammanhang med det ovan berörda spörsmålet, såsom jag här nedan skall påvisa.

Under senare tider har, som känt är, pågått en livlig strävan att genom styckning av större jordområden åstadkomma skapandet av smärre jordbruk, s. k. egna hem. För många torde denna strävan vara höjden av politisk och ekonomisk visdom. Även bland jordbrukets löntagare innebär väl oftast den käraste drömmen förhoppningen att en gång få en egen torva, för att där kunna åt sig skapa en ekonomiskt bättre och lyckligare ställning än den, som uu bjudes jordbrukets löntagare.

Denna längtan hos jordproletariatet är förklarlig och naturlig, och statsmakternas stöd åt densamma är prisvärd. Men jag tror, att vi närmat oss och alltmera närma oss en tid, då statens stöd åt andra produktionsformer skulle i en långt högre grad och med långt mindre ansträngning och försakelse för småbrukaren, än nu är fallet, skapa de lyckligare eko-

nomiska förhållanden, som man nu vill främja genom understöd åt honom. Dessa andra produktionsformer, anser jag, äro desamma, vilka jag trott vara lämpliga för fastställande av produktionskostnaderna på jordbruksalstren.

För undertecknad har det länge varit klart, att den kapitalistiska samhällsutvecklingen, vilken lät det gamla hantverket till största delen försvinna och ersättas av storindustrien, även så småningom kommer att utföra samma omdaning på jordbrukets område. Detta låter orimligt för många. På grund av långvarig iakttagelse av dessa ting vågar jag dock påstå, att storbruket redan nu producerar sina alster minst dubbelt så billigt som småbruket. Och det antal arbetstimmar, som nedlägges i produktionen av en viss mängd varor, uppgår sällan vid storbruk till en tredjedel av den tid, som användes vid smådrift. Att småbruket, trots denna underlägsenhet, dock äger bestånd, beror därpå, att socialdemokratiens fordran, att produktionsmedlen skola ligga i samma hand som arbetet, för småbrukarens vidkommande på visst sätt är fylld. Han kan genom en oerhört lång arbetsdag, genom att i stor utsträckning utnyttja hustruns och barnens arbetskraft samt genom den yttersta sparsamhet, åt sig skapa — icke någon betydande förmögenhet — men en relativt tryggad ekonomisk ställning.

Men om småbruket sålunda ännu på grund av angivna orsaker kan äga bestånd, så är det enligt min uppfattning endast en tidsfråga, när konkurrensen med storbruket är omöjlig, eller då i varje fall även den privata stordriften kan bjuda bättre ekonomiska villkor, än vad småbruket kan giva. Ty i samma mån som maskinerna tränga in på jordbrukets område, vinner storbruket alltmera övertag. Och det torde väl få anses, att de maskinella anordningarna inom jordbruket ännu, åtminstone vad vårt land beträffar, ligga i sin linda.

Är, såsom jag tror, ovanstående resonemang riktigt, då synes det även ur nationalekonomisk synpunkt vara klokt att undersöka, om man kan finna en väg, på vilken de stora egendomarnas styckning onödiggöres och jordens verkliga brukare komma i åtnjutande av stordriftens ofantliga fördelar.

Det sätt, varpå jag anser, att ovanberörda frågor böra kunna lösas, är, som förut antytts, genom en kombination av statsdrift och kooperation, anordnad på följande sätt:

I den mån kontrakten å kronogårdar å en areal av lägst 150 hekar utlöpa, övertages driften å desamma av staten själv, som genom jordbruksministern tillsätter förvaltare å gårdarna för ett år åt gången. Förvaltaren

anställer arbetspersonal enligt samma grunder och med ungefär liknande löneförhållanden, som gälla inom den privata jordbruksdriften. Men dessutom erhålla arbetarna, förvaltaren undantagen, till fördelning enligt vars och ens löneförhållanden hela nettovinsten, sedan därifrån avdragits tio procent ränta å det värde, som staten har nedlagt i företaget.

Detta är i sina huvuddrag det sätt, varpå jag anser, att de frågor, jag berört, gemensamt kunna lösas. Då det yrkande, vartill jag kommer, endast avser utredning, har jag ej ingått på några detaljförslag.

Förmodligen skall mot mitt förslag till beräkning av produktionskostnaderna för jordbruksalstren invändas bland annat, att det ej omfattar Norrland. Men den stordrift, som jag åsyftat, torde ej lämpa sig för Norrland, varjämte dess jordbruk knappast kan bära sig ekonomiskt, om det frigöres från skogsbruket och skogsdriften, varav det i de flesta fall torde uppehålla sig.»

Utskottet.

Den tanke motionären framkastat är i viss mening ny. Visserligen väcktes vid 1917 års riksdag inom andra kammaren tvenne motioner, som kunna sägas ha vissa beröringspunkter med föreliggande motion, nämligen nr 259 av herr Lindhagen, angående åtgärder till främjande av kooperativa jordbruk, samt nr 280 av herr Olsson i Blädinge, om utredning rörande kostnaderna för brödsädesproduktionen i landet. Men själva grundtanken i föreliggande motion är dock något annorlunda.

Vid innevarande riksdag ha emellertid väckts ytterligare tre motioner med liknande syfte, nämligen dels två likalydande, nr 54 i första kammaren av herrar Pettersson, Ivar, och Kjellén samt nr 83 i andra kammaren av herrar Månsson i Backa och Edberg, dels ock en motion, nr 129, i andra kammaren av herr Carlström. Dessa motioner ha gått ut på att söka få problemen om jordbrukets produktionskostnader och ekonomiska bärkraft klarlagda i jämförelse med andra näringar. Jordbruksutskottet, till vilket motionerna remitterats, hemställde emellertid om avslag, under hänvisning dels till agronomen L. Nannesons räntabilitetsberäkningar, dels till den av lantbruksstyrelsen igångsatta bokföringsinsamlingen från jordbruk i skilda delar av landet. Denna utskottets hemställan bifölls av riksdagen.

Det kunde kanske ligga nära till hands att även gentemot det utredningskrav, som yrkas i föreliggande motion, åberopa dessa redan gjorda eller pågående undersökningar. Utan att vilja på något vis förringa värdet av nämnda undersökningar, vill emellertid utskottet som sin åsikt framhålla, att om huvudändamålet med ifrågavarande motion skall kunna nås,

då måste ytterligare åtgärder vidtagas. Detta huvudändamål, vilket utskottet för sin del finner vara i högsta måtto behjärtansvärt, kan sammanfattas sålunda: att få bort den ödesdigra motsättning och strid, som särskilt genom kristiden uppkommit mellan producenter och konsumenter av jordbruksalstren, att bringa klarhet över produktionskostnadsproblemet och därigenom skapa större förståelse mellan nämnda grupper. Utskottet håller före, att om det missförstånd, som alltmera börjat utbreda sig mellan producenter och konsumenter får fortsätta, kommer det att utgöra en allvarlig fara för vårt lands jordbruks fortbestånd och utveckling. En sådan inblick i förhållandena, som här kräves, skall aldrig kunna vinnas genom tabeller, siffror och bokföringsresultat, utarbetade eller inhämtade av enskilda, där ej statens kontroll på alla punkter kan ske. Den misstro, som nu så gärna på många håll gör sig gällande, att den enskilde jordbrukaren icke gör sin plikt eller att han sticker undan något av sina inkomster, vilket han icke uppgiver, denna misstro gör det nödvändigt för staten att här träda emellan, så att papperen må komma på bordet. En dylik åtgärd borde vara i högsta grad önskvärd både för producenter och konsumenter. Varför skall man alltjämt strida rörande en fråga, som kan lösas utan allt för stora uppoffringar? I denna tid, då man ju söker gå till botten i alla möjliga problem, måste det väl anses påkallat att på ett praktiskt sätt söka tränga in i en fråga, som väl åtminstone kan sägas vara *en* av de viktigaste för vårt folk.

Frågan om landsbygdens avfolkning och botemedlen mot densamma har så länge dryftats, att det snart väcker leda att höra talas därom. Men man fortsätter allt jämt med förbundna ögon jakten efter orsakerna. Den viktigaste orsaken, som alla borde se men som få vilja erkänna, är, att under loppet av de senaste trettio åren det hårda tunga arbetet i jordbruket betalats sämre än annat arbete i vårt land. Följderna härav ha icke kunnat utebliva. Det är för mycket begärt, att landsbygdens befolkning skulle vara så ideellt anlagd, att den med hårdare arbete och mindre betalning skulle fortsätta bara för den goda sakens skull. Nu synes det på senare tiden ha blivit ett allmänt socialt krav, att även jordbrukets lönearbetare skola rycka fram till en bättre avlönad ställning. Det kan icke vara annat än glädjande, att deras tur nu också är inne. Men de som föra den vällovliga kampen på detta område borde också hålla blicken öppen för spörsmålet: hur långt medgiver jordbrukets ekonomiska bärkraft, att man går utan risk för det hela? Detta är den avgörande frågan. Utskottet vill erinra därom, att redan nu, på grund av omkastningarna i fråga om priset på jordbruksalstren och priset på de

många förnödenheter, såsom kraftfoder, konstgödsel, redskap m. m., vilka jordbrukaren behöver, tillika med de stegrade lönekrav som kristiden medfört, en mera extensiv jordbruksdrift börjat tillämpas av många bland vårt lands jordbrukare. Detta beklagliga förhållande torde i fortsättningen komma att än vidare utbreda sig, eftersom jordbruksprodukterna alltjämt tendera att falla i pris, medan allt annat stiger.

Utan att söka avgöra frågan, om och i vad mån jordbruket kan anses utgöra grundvalen för vårt lands hela ekonomiska liv, vill utskottet dock uttala den meningen, att vårt folks möjlighet till självförsörjning under kritiska tider ytterst är beroende av denna grunds beskaffenhet. Därom ha de närmast gånghända åren tillräckligt burit vittne.

För var och en, som inser jordbruksnäringens stora betydelse, borde det vara en viktig angelägenhet att söka utröna dess ekonomiska förutsättningar och möjligheter i jämförelse med andra näringar, som konkurrera om dess arbetskraft. Först då detta blivit utrönt, kan man, då det är fråga om att upphjälpa de olika näringsgrenarna i vårt land, verkligen få klart för sig, huruvida hjälp är behövlig, samt, om så var fallet, huru denna hjälp på lämpligaste sätt bör avvägas. För att detta skall kunna ske, är det av nöden, att vårt folk i stort sett får en säker grund för sin uppfattning i detta hänseende samt klara bevis. Då skulle missförståndet i ej ringa mån bortfalla och meningsbrytningarna bli mindre skarpa. Utskottet anser, att motionärens förslag bör kunna leda till detta mål.

Vidkommande formerna för förslagets genomförande kan utskottet icke i allo biträda motionärens framställning. Visserligen anser utskottet, att därvid företrädesvis större jordbruk böra komma i fråga; men skall undersökningens resultat verkligen bliva av betydelse, torde det vara nödvändigt att låta undersökningen omfatta även mindre jordbruk. Huru skulle det eljest vara möjligt att uppvisa det större jordbrukets företräde framför det mindre, vilket motionären dock synes angelägen att få fastslaget. I övrigt anser sig utskottet icke böra närmare ingå på spörålet om storbruk eller småbruk, vilka båda former må anses berättigade var för sig allt efter ortens karaktär av slättbygd eller skogsbygd samt lämplighet i övrigt för maskinell eller annan arbetskraft. Utskottet håller före, att en eventuell utredning bör äga full frihet att föreslå såväl jordbrukens storlek som lämpligaste former för gårdarnas skötsel.

Vad vidare angår motionärens förslag, att arbetarna å dessa statsjordbruk skulle få del av vinsten, kan utskottet, utan att därmed principiellt uttala något gillande av denna tanke, medgiva, att, om staten erhåller 10 procent å sitt i rörelsen insatta kapital, fog finnes för att arbetarna

i sådant fall som uppmuntran få del i överskjutande vinst. Att utöver ordinär gottgörelse fastställa någon viss procent, som staten skulle äga något slags rätt att utkräva, synes utskottet icke möjligt, lika litet som att åt arbetarna utlova någon vinst.

Antalet av dylika statsjordbruk synes utskottet lämpligen böra begränsas till två eller tre i varje län; och bör jorden vara av medelgod beskaffenhet samt möjligheterna för jordbruksdrift i övrigt normala.

Slutligen bör nämnas, att motionären enligt utskottets mening i själva klämman icke synes ha funnit en fullt lycklig formulering för det yrkande hans motivering avser. Utskottet har fördenskull tillåtit sig i slutyrkandet göra vissa ändringar, vilka dock äro av mera formell natur.

Åberopande det anförda får utskottet hemställa,

att andra kammaren måtte för sin del besluta, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, om och på vad sätt staten i ovan angivet syfte må kunna för egen drift övertaga ett visst antal kronoegendomar i mellersta och södra Sverige, samt om framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

Stockholm den 20 april 1920.

Å utskottets vägnar:

OSCAR CARLSTRÖM.

Närvarande: herrar *Carlström*, *Karlsson* i Stockholm, *Sundling*, *Karlsson* i Vätö*, *Svensson* i Långelanda, *Johansson* i Hässlås, *Hansson* i Rättvik, *Bergström* i Bäckland, *Ericsson* i Malmö och *Månsson* i Backa.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Karlsson* i Stockholm, *Karlsson* i Vätö, *Hansson* i Rättvik och *Ericsson* i Malmö, vilka anfört:

Vid behandlingen inom utskottet av denna motion röstade åtta av utskottets ledamöter för ett tillstyrkande av motionen. Beträffande utskottets motivering kunde dock enighet mellan dessa ledamöter icke ernås, utan delade sig dessa i tvenne lika stora grupper, som vardera framförde sitt förslag, och vid den därvid företagna lottningen utföll lotten så, att vi nödgas reservationsvis framföra det förslag till motivering, som enligt vår mening borde hava blivit utskottets.

Av motiveringen till här föreliggande motion synes framgå, att motionären med densamma velat ernå tvenne resultat, dels tillgång till mera tillförlitliga produktionskostnadsuppgifter, än vad som nu kan erhållas, dels ock att på jordbrukets område få prövade andra företagareformer än de hittills tillämpade.

För motionären torde dock huvudsyftet ha varit att under statens medverkan få utrönt, huruvida den av honom föreslagna företagareformen skulle befinnas innebära fördelar, framför allt med hänsyn till önskvärdheten att avvinna storbruket ökad avkastning. Däremot torde frågan om produktionskostnadsuppgifterna för motionären ha varit av sekundär betydelse så tillvida, att han ansett mera tillförlitliga produktionskostnadsuppgifter bliva ett av de resultat, som den av honom föreslagna nya företagareformen skulle lämna.

Det torde därför vara oriktigt att, såsom utskottsmajoriteten gjort, lägga huvudvikten på önskvärdheten av mera tillförlitliga produktionskostnadsuppgifter. Att begränsa frågan enbart till detta spörsmål, är så mycket olämpligare, som innevarande års riksdag på jordbruksutskottets framställning redan avslagit tvenne motioner, som avsågo åtgärder från statens sida för att genom försöksgårdar utröna jordbrukets produktionskostnader.

Långt viktigare än spörsmålet om huru man skall kunna undanröja den tvist, som förekommer mellan konsumenter och producenter om produktionskostnaderna, vilken tvist som bekant icke är begränsad till enbart jordbruksnäringen, utan förefinnes på alla områden, varest ett utbyte sker, är frågan på vad sätt Sveriges jordbruk skall kunna giva en ökad avkastning. Denna fråga om vårt lands självförsörjning blir så mycket viktigare, som svårigheterna härutinnan ökas, i samma mån industrialiseringen breder ut sig.

Därför anse vi, att den av motionären framförda tanken att med den av honom föreslagna driftformen söka av jordbruket utvinna bättre resultat än vad som nu sker, är en så viktig samhällsangelägenhet, att ett försök i detta syfte under medverkan från statens sida är väl motiverat.

Sådana försök böra dock avse större gårdar, på det att de maskinella hjälpmedel, som i allt högre grad ställas till jordbrukets förfogande, må kunna komma till användning. Den kooperativa verksamheten har som bekant även i vårt land vunnit stor anslutning från allmänhetens sida, oavsett partiåskådningar, och har med fördel kommit till användning såväl å handelns som industriens område. Något hinder torde heller icke finnas för att även på jordbrukets område denna företagareform skall kunna visa sig innebära fördelar.

Genom att på jordbrukets område utnyttja den kooperativa idén skulle vinnas den fördelen att, med bibehållande av storbruket med dess alla förtjänster, ändock kunna tillgodose den fullt naturliga strävan hos jordbrukets arbetare att få känna sig hava något eget att arbeta för.

Denna synpunkt kan enligt vår mening icke nog beaktas, framförallt med hänsyn till arbetskraftens bevarande åt jordbruksnäringen.

För jordbruksnäringen, vilken i långt högre grad än någon annan näring är beroende av arbetarnas kärlek till arbetet, torde den eggelse, som enligt Kooperationens idé ligger däri att arbetaren göres medintresserad för ett gott resultat, vara av ovärderlig betydelse.

Den av motionären föreslagna kombinationen av statsdrift och Kooperation torde vara väl motiverad därav, att staten alltjämt besitter äganderätten till de för ändamålet upplåtta egendomarna, för vilka staten dock skall erhålla skälig arrendavgift.

Beträffande sättet för organiserandet av dessa företag samt frågan om vinstfördelningen, anse vi, att dessa spörsmål utan något direktiv böra bliva föremål för en blivande utredning.

Åberopande vad vi sålunda anfört, få vi hemställa,

att andra kammaren måtte för sin del besluta, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning, om och på vad sätt ett visst antal kronoegendomar i mellersta och södra Sverige må kunna ställas till förfogande för att under statens medverkan brukas enligt ovan angivna former, samt om framläggande för riksdagen av det förslag, vartill utredningen kan föranleda.

2) av herr *Johansson* i Hässlås, som anført:

Emot utskottets utlåtande får undertecknad anmäla reservation med hänvisning till, att andra kammaren den 20 mars detta år avslagit liknande motioner med 112 ja mot 30 nej.

Jordbruksutskottet erinrar i sitt avslagsyrkande, att statsmedel redan anslagits och åtgärder med anlåtande av dessa vidtagits för åstadkommande av en, såvitt möjligt, ojävaktig kännedom om jordbrukets räntabilitet.

Vidare erinrar utskottet om den till grund för ovanberörda utredningar liggande undersökningsmetoden — nämligen att ur bokföringsresultat från ett större antal typiska jordbruk av olika storlek och inom skilda delar av landet utvinna ett statistiskt underlag för bedömande av här ifrågavarande spörsmål — och anser utskottet denna metod vara bättre ägnad att giva i detta hänseende pålitliga och vägledande resultat än kalkyler, grundade på bokföring vid särskilda för ändamålet drivna försöksjordbruk.

Angående motionärens motivering för kooperativa jordbruk, bör det erinras om, att en motion i dylikt syfte blivit avslagen vid 1918 års riksdag.

I sin motivering för avslag framhåller fjärde tillfälliga utskottet vid 1918 års riksdag, att något hinder enligt gällande lagstiftning icke finnes — såsom 1917 års jordbruksutskott framhållit — för ett flertal personer att gemensamt inköpa eller arrendera jordbruksfastighet och tillsammans bruka den. Att dylik personlig samdrift också redan försökts, hade också kommit till ovanberörda utskotts kännedom, men det hade också intygats, att erfarenheten givit vid handen, att densamma är förenad med synnerligen stora praktiska svårigheter.

På grund av vad sålunda anförts, och då det synes mig kunna ifrågasättas, huruvida icke utskottet med sitt föreliggande förslag gått utom ramen för motionen och särskilt det yrkande, vari denna utmynnar, har jag inom utskottet yrkat, att utskottet ville hemställa,

att motionen icke måtte till någon andra kammarens åtgärd föranleda.

3) av herr *Bergström* i Bäckland.